

NORDENS PALMER

Palmesøndag.¹ En procession med palmegrene eller erstatninger herfor til minde om (eller efterligning af) Jesu indtog i Jerusalem søndagen før påsken (Matth. 21, 1–16; Joh. 12, 12–15) er i den østromersk-katolske kirke kendt fra 4. årh. Biskop Eriphanus af Salamis på Cypern (310–403) sagde: *Her er vi i dag, som hele det nye mandskab, vi selv lig et frugt bærende oliet træ, bærende olivenkviste og anrørende forbarmeren Kristus*. Han fremhæver, at det var børn, som svang palmegrene og sang hosianna. – De første vidnedsbyrd om en palmeprocession (og -benediktion) i den romersk-katolske kirke stammer fra skiftet mellem 7. og 8. årh. På tysk område er skikken skriftligt belagt siden 10. årh. og var allerede da rigt udviklet.

I det gamle testamente nævnes palmegrene ofte som symbol på sejr og fred, i Hellas først af Pindar, fra Italien fra år 293 og som et lån fra græsk kultur. Overgangen af symbol og skik til Europa blev formidlet af bibelberetningen, og plantenavnet palme (gthy. *palma*) må være kommet til Nordeuropa med benævnelsen ”palmesøndag”, middellat. *dominica palmerum* ’palmernes søndag’, estisk *palmi-puudepäha* ’palmetræsfest’, kun gotisk har det gådefulde navn *peika-bagms*.²

SUBSTITUTTER FOR PALMEGRENE; FORBUD

Italienske kirker fik leveret størsteparten af palmekvistene fra Bordighera, men i mange sydlige katolske lande vægrede man sig efterhånden ved at anvende de dyre ægte palmegrene; dér og nordpå benyttede man i stedet visse stedsegrønne vækster fra den lokale flora (sml. ovenfor: oliven). Således hedder laurbærtræet i nygræsk *βαϊνά*, fordi dets kviste bruges palmesøndag, og buksbom i russisk (kaukasiske) *kawkassaja pal'ma* ’kaukasiske palme’. Andre substitutter var og er kristtorn, orange, sevenbom, myrte, taks – i Nordeuropa oftest hassel, buksbom og særlig rակեբաօրոյն pil. Efter at være stænket med kirkens vievand blev kvistene båret hjem, hvor de beskyttede huset mod lynnedslag, sygdom, uheld, misvækst etc.³ Skikken var kendt i store dele af England og i Irland; ”palmer” indvielse nævnes allerede 7. årh. i en missal af irsk oprindelse.⁴

Lutherivredetærkt mod ”palme” indvielsen og den dertil knyttede overtro. Efter reformationen blev den officielt forbudt, men fortsatte flere århundreder på protestantisk område, således tog man palmesøndag en *palmbusch* med til Pfalz’ protestantiske kirke.⁵ Biskop Palladius påtaler i sin visitatsbog skrevet kort efter reformationen 1536 nogle katolske levn, bl.a. processionerne, men nævner ikke specielt



Jesu indtog i Jerusalem. (Det palatinske kapel, Palermo; 12. årh.)

denne skik. I Sverige blev kirkernes indvielse af "majgrene" og "palmer" på palmesøndag som andre papistiske ceremonier afskaffet ved rigsdagsbeslutning i Västerås reformationsåret 1527. På kirkemødet i Örebro 1529 prøvede man at redde nogle middelalderlige kirkeskikke ved at give dem en evangelisk tolkning:⁶ *palm viges icke ej heller brukas därtill att han skall sätta tröst till en äminnelse att folket strödde palmkvistar i vägen för Kristus.*⁷ Men så mange holdt fast ved de katolske institutioner, at heller ikke denne skik kunne afskaffes på en gang, derfor tillodes indtil videre bl.a. de indviede "palmer" under den betingelse, at der til dem ikke blev knyttet undergørende kraft; kvistene skulle bruges udelukkende som erindring om den æresbevisning, hvormed jøderne modtog Jesus i Jerusalem.⁸ S. Bælter skriver 1762: *Vi gå forbi, huru de följande förskrämda tider ... wälsignat palm och oljokwistar, hwarmed de gått i procession på gatorna och ropat: Hosanna Davids son ... Nu behålle wi allenast denna söndagens namn uten några fåfänge besynnerligen ceremonier.*⁹

I det protestantiske Tyskland blev såvel indvielsen og velsignelsen af aske til askeonsdag som "palmer" til palmesøndag forbudt i en kirkeforordning 1543 – *thi slikt er afgudsdyrkelse og strider mod Guds ord og tjener mere til overtro end til gudfrygtigt levned.*¹⁰

PIL SOM "PALME"

I det gl. Rusland (Ukraine) hed palmesøndag 'pilesøndagen'; tusinder trængtes ved og i kirkerne for at få vievandsstænket medbragte pilegrene.¹¹ I litauisk betyder *werba* egentlig 'pilekvist', men også 'palmeblad' eller 'palmekvist', *werbu medäle* er palmesøndag¹² svarende til russisk *verbnojer, vorkresenije* 'pile-påske'¹³ og estisk *urbe-pehä* 'raklefest'.¹⁴

I Nordøsttyskland blev oftest anvendt raklebærende grene af selje-pil (*Salix caprea*) til processioner og kirkeudsmykning palmesøndag. Denne pileart er almindelig i vore skove, moser og levende hegn, blomstrer tidligt (fra medio april) og kunne således de fleste år bruges til formålet. Dens rakler ("gæslinger") er desuden større og smukkere end på de fleste andre af vore pilearter. Når palmesøndag faldt meget tidligt, har man vel benyttet hasselkviste, hvis lange gule hanrakler "støver" allerede i marts.

Pilenavnet *palm(-e)* kan være indkommet som direkte oversættelse fra tysk. Christiern Pedersens lægebog 1533 (31a jf. 39b) har *Knopperne aff Palme træ, naar de voxer først vd om fasten*. Som *palmetræ* benævnes pilen også i nyere litteratur¹⁵ og er 1944 optegnet i Nordjylland (Tolstrup).¹⁶ – Andre navne:

Palmevie 1779 (Palm Vien), 1784; Bornh. 1943.¹⁷

Palmevidje 1796ff., Jyll. o. 1870.¹⁸

Palmepil 1829ff., Nordjyll. 1952, Bornh. 1943.¹⁹

Oftest om raklerne eller raklebærende kviste:

Palme(-r) Bornh. 1756ff.;²⁰ 1800,²¹ Sønderjylland, Sydjylland. o. 1860–80,²² efter århundredskiftet optegnet 1938 i Øsby s., Højer a., 1943 på Anholt (*Salix repens*), 1929 på Midtfyn, 1941 i Seden s., Odense a.: *Min far og enkelte gamle folk ... sagde somme tider, når de så nogle store piletræer, at det var nogle ordentlige palmer.*²³

Som navn til hassel (-grene) med hanrakler kendes *palm(-e)* fra Sydslesvig, Sønderjylland, ”Jylland”,²⁴ *hasselpalm(-e)* Slesv.²⁵

Uvist hvorfor er bægplanten *Lotus corniculatus* i Thy (o. 1870) kaldt *palme*,²⁶ den blomstrer juni–juli og kunne ikke som sådan anvendes til udsmykning palmesøndag. E. Rostrup mente, at det (o. 1870) gængse navn *palmer* til figurer, der hyppigt forekom som mønstre i sjaler, skyldtes ligheden med pilens rakler;²⁷ *palmeblomst* til *Begonia incarnata* skyldes bladernes lighed med det engang yndede palmebladmønster i franske og persiske sjaler.²⁸

Om brugen af pilegrene i Danmark foreligger så vidt vides ingen oplysninger før reformationen, men man tør gå ud fra, at man som i det sydlige udland tillagde de indviede kviste undergørende kræfter. Iflg. Thurah 1756 bruges *palmer* til pynt i bornholmske kirker. Som så mange andre folkeskikke endte også denne som børneleg. Rafn meddeler 1796, at *palmesøndag* eller ved den tid udsmykker drengene sig nogle steder i Jylland med det unge løv af den pil, som de kalder palmevidjer.²⁹ N. F. S. Grundtvig har måske haft skikken i tankerne, da han digtede (*Historiske Psalmer og Riim*, 1832):

Strø maj på kongens vej,
og spar din silke ej!
Lad folket bære palmer
og syng højtidsalmer.

Anden halvdel af 1800-tallet var skikken ikke længere i mands minde. Den nævnes ikke i Tang Kristensens omfattende samlinger om jysk almueliv og folketro, og hverken Institut for jysk Sprog- og Kulturforskning eller Dansk Folkemindesamling har i seddelsamlingerne oplysninger om ”palmer”.³⁰ Men endnu i 1870’erne blev mange – navnlig jyske – landsbykirker til palmesøndag smykket med raklebærende pilekviste,³¹ og i talrige hjem er det stadig brugt at sætte knoppede pilekviste



Selje eller sælg (*Salix caprea*), ur Otto Wilhelm Thomé, *Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz*, 1885.

i vand, for at de kan blomstre palmesøndag; herom digtede Johannes Jørgensen:³²

Jeg bryder pilens kviste
til vasen på mit bord –
det er de søndagspalmer,
som vokser her i Nord.

En herhen hørende relik er de *palmekager*, som falsterske bagere sælger palmesøndag: flade boller strøet med sukker og mandler og tilsat rosenvand.³³ Skikken er rimeligvis indkommet fra Tyskland eller Holland; f.eks. bages i Allgäu *palmbrezen* ’palmekringler’,³⁴ i Amsterdam og andre hollandske byer løber

børn omkring med *palmpasens* 'påskepalmer', bagte kranse eller kringler pyntet med buksbom.³⁵

Pilenavnet *palm(e)* indgår i en lang række danske stednavne,³⁶ det ældste optegnet 1569; de anføres her topografisk begyndende i Sønderjylland:

Palmeagre Magstrup s., Haderslev a. (*Danmarks Stednavne* 4, s. 401).

Palmose Dybbøl s., Sønderborg a. (*Danmarks Stednavne* 7, s. 20, 25) og Nordborg lands., Sønderborg a. (*Danmarks Stednavne* 7, s. 420).

Palmekrog Sønderjylland (*Danmarks Stednavne* 4, s. 60).

Palmelund Hedensted s., Vejle a. (optegn. o. 1875) og Hvejsel s., Vejle a. (optegn. 1900).

Palmso Sevel s., Ringkøbing a. (Generalstaben o. 1875).

Palmetræet over 100-årig pil i Brund ved Horsens.³⁷

Palmelunden Kolt s., Århus a. (Postadressebogen).

Palmelund Tiset s., Århus a. (Generalst. 1961).

Palmoskær Estruplund s., Randers a. (generalstabskort o. 1875; Palmosekjær).

Pallumhøj (Palmehøj) Hobro købstad (Postadressebogen 1951).

Palmedalsgård Ellishøj s., Ålborg a. (markbog 1683; Pallumssdall).

Pallum Høje Hørby s., Ålborg a. (Generalst. o. 1875; Palmehøj).

Palmbæk Valsgård s., Ålborg a. (Generalst. 1961).

Palmerbro (forhen Palmisbro) Skæve s., Hjørring a. (markbog 1683; Palmeris houg falld).

Palmerne bevokset med pile på Anholt.³⁸

Lille (og *Store*) *Palmeskifte* Skårup s., Svendborg a. (markbog 1682).

Palmegårde Annisse s., Frederiksborg a. (*Danmarks Stednavne* 2, s. 71).

Palmehøj smst. (Generalst. 1949).

Palmeholm smst. (markbog 1681ff.).

Palmehuset smst. (matriklen 1844).

Palmeskov Herlev s., Københavns a. (Generalst.).

Palmvænge(t) Fuglebjerg s., Sorø a. (Generalst. o. 1890) og Førslev s., Sorø a. (Postadressebogen).

Palmegård Fyrendal s., Sorø a. (Generalst. o. 1890ff.).

Palmekæret bag Sejro kirke.³⁹

Palmegården Herfølge s., Præstø a. (Generalst., 1907; Palmegård).

Store (og *Små*) *Palmeager* Vejlo s., Præstø a. (markbog 1682).

Palmehøj Magleby s., Møn (Generalst. 1901).

Palmebuske Olsker s., Bornholm (*Danmarks Stednavne* 10, s. 277).

Palmehøj smst. (*Danmarks Stednavne* 10, s. 269).

Palmegård Vester Marie i Ibsker s. (*Danmarks Stednavne* 10, s. 145).

Palmeeng Knudsker s. 1569 (*Danmarks Stednavne* 10, s. 118).

Palm, Palmkvist, -gren, -høj, -vang og adskillige andre slægtsnavne går tilbage på pilenavnet *palme* eller deraf dannede stednavne.

Også i Sverige blev kirkerne pyntet med "palmer" (*Salix*), der efter indvielsen tillagdes undergørende kraft.⁴⁰ Skikken ændredes i nyere tid til, at man søndagen eller dagen før eller selve palmesøndag hentede pilekviste, "plockade palmer", til stuepynt; det var ret almindeligt, mange optegnelser herom findes i Nordiska Museet (Stockholm) og Landsmålsarkivet (Lund).⁴¹ *Der fins en del, som tro, att det var sådana palmer, som buros i Jerusalem när Kristi intåg*" (pastor J. Danér i Småland);⁴² *enligt vad som berättats härom brukade man i en gången tid även smycka kyrkan till palmsöndagen med sådana "palmer"* (Småland),⁴³ palmesøndag plejede ungdommen at vandre i skoven for at plukke "palmer", der

sattes i hatten eller knaphullet som et vårtegn (Kivik).⁴⁴ – Pilegrene blev hentet søndagen før påsken (V. Götland, Dalsland),⁴⁵ til påsken (Blekinge, Skåne).⁴⁶ – En dreng eller pige gik til naboerne og piskede kvinderne med ”palmer” (Värmland).⁴⁷ – Arkivarie Sten-Bertil Vide deltog 1968 i en gudstjeneste i Rögles dominikanerkloster, før korsvandringen blev til alle deltagere uddelt kviste af pil og buksbom.⁴⁸

Linné mente i forelæsningerne på Hammarby 1770, at navnet *palme* (til *Salix caprea*) har [vi] fået af russerne, som altid skal have palmer i hænderne palmesøndag,⁴⁹ mest sandsynligt er det dog her som i Danmark indkommet fra tysk. *Palm*, *palmer* (oftest om raklerne) kendes i svensk litteratur fra og med Linné's *Flora Suecica* 1745, *palmträd* 1826 og *palmvide* 1857;⁵⁰ i Sydsverige er *palm* (raklerne), *palmbuske*, *-träd* optegnet fra mange lokaliteter, *påskpalm(-er)* i Svennarum, Småland⁵¹ og Holm s., Dalsland.⁵² Pilen *palmer*, når den står med rakler (Värmland, Dalarna),⁵³ selve træet hed *palmstöd*, de udsprungne blomster *palmer* (Berg s., Småland),⁵⁴ kvistene *palmer*, men blomsterne *kisser* (Älga s., Värmland).⁵⁵ *Palmen slår alltid ut til palmsöndag. Göingen kallar dess samt pilträdet's blommor för 'gäslingar', plockar man dessa, så får man det året inga gäsungar* (1880).⁵⁶

Svenske stednavne med Palm(e) kan i de fleste tilfælde tolkes som indeholdende *palm* = pilens rakler, resten skyldes et person- (sædv. soldater-)navn Palm; *i nogle tilfælde har man ment, at navnet skulle være foranlediget af høje bregner, der kunne minde om palmtræer(?)*.⁵⁷ – Bebyggelses- og naturnavne med pilenavnet *palm* anføres her topografisk fra syd mod nord:

Skåne: *Palmagården*, *-hytten*; *Palmelund* (gård);

Småland: *Palmyrd* og *Palmhult* (gårde); *Palmegölen* (2 eksempler), *-torpet*, *Palmas* (?), *Palmkärret* (2 ekspl.), *Palmen* (terræn), *Palmtorp(-et)* (2 ekspl.);



Blommor på sälg (Salix caprea) på svenska kallade för videkissar eller videung, som i barnvisan "Sov du lilla videung". Foto: Håkan Tunón.

Gotland: *Palmhagen*;

Halland: *Palmäs(-en)* (gård); *Palmaliden*, *Palmekullen*, *Palmen* (holme);

V. Götland: *Palmagården*, *Parmelund* (gård); *Palmabacken*, *-lyckan*, *Palmsjon*, *Palmon*;

Ö. Götland: *Palmböhlen*, *Palmdalsviken*, *Palmahagen*;

Närke: *Palmböhlen*;

Södermanland: *Palmskog* (gård), *Palmsta* 'palmernes torp', *Palmtorp* (gård); *Palmersvik* (?), *Palmkärret*;

Värmland: *Palmgård*;

Uppland: *Palmesbäck* (?), *Palmodlingen*, *-slätten*;

Dalarna: *Palmhöjden* (by); *Palmbro*, *-bäcken*, *-dammen*, *-gruvan*, *-udden*;

Hälsingland: *Palmabolmen, -myran, Palmrönningen, -äng*;

Medelpad: *Palmmyran*;

Jämtland: *Palmhäggen*;

Västerbotten: *Palmbrånet, -änget*;

Lapland: *Palmsunda* (flere gårde).

I svensk Finland (Snappertuna) skulle man før solen stod op palmesøndag ud og plukke *palmer*, man fik da god vækst i haven den sommer;⁵⁸ næsten hele byen var på udflugt efter *palmer*.⁵⁹ Fra det østlige Finland oplyses, at pilekviste med rakler (*virpolampaat, virpovitsanpuu*) palmesøndag blev viet i kirkerne og derefter stukket i staldtaget, til køerne blev drevet på mark, åbenbart en fra Rusland indkommet skik og tro; natten til skærtorsdag viftede man ved kvægstalden kraftigt med en raklebærende pilekvist mod nord for at ulve ikke skulle angribe fårene.⁶⁰ Tidligt palmesøndag slog børn med pyntede *palmer* på en sengeliggende person og sagde: *virvon, varvon tuoreksi, terveeksi / nätäliksi velkaa / nuodeksi vapaa / sinulle vitsaa / minulle mitä tahdot* – og vedkommende skulle give en lille gave (Karelen).⁶¹ – Suhonens store plantenavneordbog 1936 har *palmu* (1850) til *Salix*, men ingen senere nævn; uvidst hvorfor er valmuen i en egn kaldt *palmu*,⁶² sml. s. 15f.

Fra Norge er det foreliggende materiale meget sparsomt. Skikken nævnes ikke i Joh. Th. Storakers store samling af norsk folkløse, på forespørgsel oplyser Institutt for Folkminnevitenskap (Oslo), at man heller ikke der har optegnelser vedrørende denne palmesøndagsdekoration. *Palm(-er)* om raklebærende pilekviste er litterært kendt fra 1779 (Søndmør *palma*),⁶³ i nogle egne bruges *palm* også om knopper på andre træer.⁶⁴ Palmesøndag var det i Østfold skik, at børn gik ud for at plukke *gåsunger* eller *palm*.⁶⁵ Traditionen er enten ikke annekteret, eller den ophørte kort efter reformationen ca. 1530, hvorimod andre katolske

skikke holdt sig meget længe. Stednavne med *Palm-* er sjældne: *Palmhytten* (nu Hvidsteen) i Hobøl (Østfold), *Palmefossen* i Voss (Hordaland), *Palmåsen* i Øksnes måske snarere afledt af mandsnavnet *Palme*.⁶⁶

Salix caprea er ikke vildtvoksende på Færøerne, men blev længe dyrket i haver. Ifølge en overlevering skal en søster til sysselmand Ole Larvesen ca. 1660 i Ørdvik have plantet de første pile, som hun hentede *vestpå* i *Pålmskogi*. Svabo og Landt er de første forfattere, der henholdsvis ca. 1780 og 1800 nævner pile- (og rakle-)navnet *palm, polmi, palmi* (best. *pålman*), men det var da allerede en mindst halvandet hundrede år ældre benævnelse. Pilen *palmer*, når rakleknopperne bryder frem.

Skikken at bære ”palmer” palmesøndag var medio 1600-tallet kendt (men ikke officielt tilladt) i Skandinavien og England; R. Rasmussen mener, at den også blev praktiseret på Færøerne, omend et direkte bevis savnes. *Pålmi* gjaldt her fra først af ikke *Salix caprea*, men *S. phycifolia*, den største af de forekommende pilearter og den eneste oprindelige art, mens førstnævnte er indført i historisk tid og så vidt vides aldrig blev kaldt *pålmi*. Om skikken minder også stednavnet *Pålmagil* på den vestlige del af Kallsøy.⁶⁷

Pilenavnet *palm(-e)* er ukendt i Island (hvor træet heller ikke er vildtvoksende). I England (reformation ca. 1550) blev *palm, palm-tree* optegnet fra Devonshire til Skotland,⁶⁸ *palm* om rakler af *Salix caprea* kendes litterært 1431ff. og bruges nu også om kviste af taks, hassel og fyr. Shakespeare lader i *As You Like It* (ca. 1600) Rosalinde plukke ”palmer” i Ardenerskoven. Fra Skotland omtaler Walter Scott (d. 1824) anvendelsen af *palms* i novellen *Castle Dangerous*. Pilegrene blev samlet palmesøndag tidligt om morgenen og anbragt i *palmcrosses* (flettet om et trækors).⁶⁹ 1795 oplyses, at skotske skolebørn dagen før palmesøndag går

i festlig procession bærende et langt piletræsmykket med påskeliljer, pebertræ (*Daphne*) og buksbom.⁷⁰ *Palms* er de (pile-)grene, der sælges som palmer på Covent Garden markedet (London); i Kent og andre landsdele er *going a palming* en populær skik torsdagen før palmesøndag (1886). Det var omkring århundredskiftet i London almindeligt, at man tidligt palmesøndag gik *palming*, d.v.s. i byens omegn hentede pilekviste med rakler for dermed at pynte sin hat og knaphullerne for hjemturen.⁷¹ I næsten hele England er det stadig en palmesøndagsskik at bære pilegrene eller importerede palmer til kirkerne; palme-kors fordeles ofte blandt menigheden til minde om Jesu indtog i Jerusalem.⁷²

KILDEHENVISNINGER OG NOTER

- 1 Mannhardt, Wilh., ²1905, *Wald- und Feldkulte* 1, Berlin, s. 282, 285 (cit. fra 1622); Reinsberg-Düringsfeld, O. von, ²1898, *Das festliche Jahr*, Leipzig, s. 119ff.; Graft, C. Catharina van de, 1910, *Palmpaasch*, Dordrecht, s. 21ff.; Franz, A., 1909, *Die kirchliche Benediktionen im Mittelalter* 1, Freiburg im Breisgau, s. 470ff.; *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* 6, 1934–35, s. 1365ff. (m. litteraturhenvisn.); Erich, Oswald A., 21955, *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*, Stuttgart, s. 593f.; *Kirche-Leksikon für Norden* 4, ÅR, s. 358.
- 2 Schrader, O., 1901, *Reallexicon der indogermanischen Altertumskunde*, Strassburg, s. 128; Looorits, Oskar, 1949, *Grundzüge d. estnischen Volksglaubens* 1, Uppsala, s. 580; i Spanien kaldes dagen domingo de ramos (ramo 'afskåret gren, buket').
- 3 Sekundært opstod den overtro, at pilen er hel- lig og ikke må bruges til brændsel: *Zeitschrift für klin. Medizin* 73, 1911, s. 145 (Rusl.); Wilde, J. F. S., Lady, 1890, *Ancient Cures, Charms and Usages in Ireland*, New York, s. 56f.
- 4 Brand, J., 1870, *Popular Antiquities of Great Britain* 1, London, s. 71, 73, 76; Prior, R. C. A., ²1879, *On the popular names of British plants*, London, s. 176; *Der grosse Brockhaus* 8, ¹⁶1955, Wiesbaden, s. 695.
- 5 *Handwörterbuch* [note 1], s. 593, sml. s. 429.
- 6 Dijkman, P., 1703, *Antiquitates ecclesiasticae*, Stockholm, s. 114.
- 7 Hagberg, Louise, 1920, *Påskhögtiden*, Stockholm, s. 13.
- 8 *Fataburen* 1, 1906, Stockholm, s. 130f.; på mødet i Uppsala 1593 afskaffedes flere rester af katolicismen.
- 9 Bælter, S., ²1783 [1762], *Historiska anmärknin- ger om kyrko-ceremonierna*, Stockholm, s. 169 (m. litteraturhenvisn.).
- 10 Pfannenschmied, H., 1878, *Germanische Ernte- feste*, Hannover, s. 380.
- 11 Mannhardt [note 1], s. 256f., 284f.; iflg. forf. skal jøderne have kaldt syvendedagen "pile- dag" og med pilekviste slået mod jorden, døre eller vinduer.
- 12 Schrader [note 2], s. 128.
- 13 *Globus* 2, 1880, s. 349; i Rusl. er *Salix viminalis* mest benyttet.
- 14 Looorits [note 2], s. 580.
- 15 *Botanisk Tidsskrift* 5, 1872, s. 175 (1742); Mol- bech, C., 1841, *Dansk Dialect-Lexikon*, Køben- havn, Jenssen-Tusch, H., 1867–71, *Nordiske Plantenavne*, København, s. 213 (Slesv., Sjyll.), Feilberg, H. F., 1886–1914, *Ordbog over jyske Almuesmål*, København (Århus).
- 16 Feilberg [note 15] (Århus).
- 17 Fleischer, E., 1779, *Forsøg til en Underviisning i det Danske og Norske Skov-Væsen*, København, s. 304; Trojel, F. W., 1784, *Fuldstændig Afhand- ling om alle Slags Indhegninger*, København, s. 150; Lange, Johan, 1960, *Ordbog over Dan- marks Plantenavne* 3, København, s. 513f.
- 18 Rafn, C. G., 1796, *Danmarks og Holsteens Flora*, København; *Have-Avis*, 1844, s. 67; Jen- sen-Tusch [note 15], s. 215 (Jyll.); *Danske Folke- maal*, 1931, s. 66; Lange [note 17] 2, 1960, s. 506, 522.

- 19 *Dansk Ordbog*, 1829, udg. Vidensk. Selsk.; *Dansk Have-Tidende*, 1870, s. 62; *Vendsyssel Tid.*, 9/4 1952; Lange [note 17] 2, 1960, s. 513 (Bornh. 1943).
- 20 Thurah, Laurids de, 1756, *Beskrivelse over Bornholm*, København, iflg. *Bornholmske Samlinger*, 1949–53, s. 72; Jenssen-Tusch [note 15], s. 213; *Jul paa Bornholm*, 1933, s. 17f.: *et træ, som kaldes palm, skal være en slags pil(?)*.
- 21 Trojel, F. W., 1800, *Forsøg til Besvarelse ... Afhandling om ... Popler og Pile*, København, s. 32.
- 22 Institut f. Dialektforskning, jyske saml., optegn. 1859 i Agerskov sogn, Haderslev Vesteramt.
- 23 Inst. f. Dialektforskning, jy. saml. (men ikke nævnt i Ottosen, M. B., 1963–69, *Hostrup-Dansk* 2, København); *Hist. Årbogf. Thisted Amt*, 1955, s. 323; Lange, Axel, 1932, *Fynske Plantenavne og Folkeminder om Planter*, Odense, s. 91.
- 24 E. Rostrups notater o. 1860–70; Jenssen-Tusch [note 15]; Lange [note 17] 1, 1959, s. 417.
- 25 Dansk Folkemindesamling 1906/23: 3302.
- 26 Lange [note 17] 1, 1959, s. 900.
- 27 *Tidsskrift f. pop. Fremstill. af Naturvidenskaberne* 5,3, 1876, s. 471.
- 28 *Tidsskr. f. hist. Botanik* 1, 1918, s. 179. *Palmegran* 1942ff. til *Pseudotsuga taxifolia* og *Abies grandis* skyldes grenenes lighed med palmeblade på grund af de fladt udbredte nåle; navnet bruges især om afskårne kviste til pyntegrønt ved juletid: Lange [note 17] 1, 1959, s. 3, og 2, 1960, s. 375.
- 29 Rafn [note 18], s. 417, jnf. Viborg, E., 1800, *Botanisk-oekonomisk Beskrivelse over de i Landhuusholdningen vigtigste Aspe- og Pilearter*, København, s. 101, og Viborg, E., 1821, *Om Pilevaands-Afbarkning og Planning*, København, s. 22.
- 30 Forespørgsel besvaret af prof. P. Skautrup og fru Else-Margrethe Ransy.
- 31 *Berlingske Tidende*, 6/4 1930 (tillæg).
- 32 Jørgensen, Johannes, 1941, *Vers fra Vadstena*, København, s. 18. Johs. Jørgensen konverterede 1896 til katolicismen. "Gæslingerne" er ind under jul en stor salgsvare; raklerne klæbes også på hjerte- og korsformede skabeloner til at lægge på gravsteder.
- 33 *Landmændenes eget Blad*, 26/5 1955.
- 34 Reiser, Karl, 1902, *Sagen, Gebräuche und Sprichwörter der Allgäu* 2, Kempten, s. III f.
- 35 Reinsberg-Düringsfeld [note 1], s. 124, sml. s. 121, og Hole, Christina, 1943–44, *English Custom and Usage*, London, s. 144: pax cakes.
- 36 Forf. takker Stednavneudvalget for tilsendt materiale; de få marknavne skyldes, at markbogs materialet endnu ikke er ordnet alfabetisk.
- 37 *Jyllands-Posten*, 8/11 1965 (m. foto).
- 38 Tang Kristensen, E., 1891, *Øen Anholt*, København, s. 17.
- 39 *Tidsskrift f. pop.* [note 27]; *Soro Amtstidende*, 28/2 1930.
- 40 Hagberg [note 7], s. 13; Fries, Elias, 1880, *Kritisk ordbok öfver svenska växtnamn*, Stockholm, s. 92, m. tilføjelsen: Från Skandinavien har namnet och bruket öfvergått till Northumberland i England.(?)
- 41 Ernvik, Arvid, 1966, *Folkminnen från Glaskogen* 1, Uppsala, s. 207 (Värmland) (meddeleren født 1885); Nilsson, Ragnar & Bergstrand, Carl-Martin, 1955, *Folkro och folksed på Värmlandsnäs* 2, Göteborg, s. 133; Sjunneson, Oscar, 1953, *Sydhalländskt allmogeliv i slutet av 1800-talet*, Stockholm, s. 199; Bergstrand, Carl-Martin, 1960, *Gammalt från Kind* 2, Göteborg, s. 118 (Västergötland) (meddeler f. 1847); Olofsson, K., 1928, *Folkliv och folkminne i Ås* 1, Göteborg, s. 77 (Västergötland); optegnelser i Nordiska Museet fra Småland, Värmland, Östergötland (medd. f. 1855), Öland; to optegnelser i Landsmålsarkivet, Lund, fra Blekinge iflg. arkivarie Sten-Bertil Vide. Folklivsarkivet i Lund har ingen optegn. herom (arkivarie Åke Weidenfels).
- 42 Optegnet 1926 af Louise Hagberg til Nordiska Museet.
- 43 Optegnet 1943 til Nordiska Museet.
- 44 Cappelin, Ola, 1932, *Gammal sed och tro i Kivik*, Lund, s. 24.

- 45 Optegn. 1941 til Nordiska Museet (medd. f. 1870) og 1932 (medd. f. 1857).
- 46 Landsmålsarkivet i Lund (optegn. fra Mjälby og Väckelsång).
- 47 Optegn. 1955 til Nordiska Museet (medd. f. 1941 har oplysningen fra en 93-årig farmor). På Møn blev pilekviste brugt som fastelavnsris, på Lolland som langfredagsris: Dansk Folkemindesamling 1960/23: 620; Ussing, Henrik, 1937, *Lollandsk Landsbyliv i 19. Aarhundrede*, Nykøbing, s. 158.
- 48 Brev 6/4 1970.
- 49 Linné, Carl von, 1910, *Linnés botaniske "Prælectiones privatissimæ" paa Hammarby 1770*, (Bergens Museums Aarbok, nr. 1), Bergen, s. 61.
- 50 Lyttkens, Aug., 1912–15, *Svenska växtnamn* 3, Stockholm, s. 1242f.; Jenssen-Tusch [note 15], s. 211.
- 51 Vide, Sten-Bertil, 1966, *Sydsvenska växtnamn*, Lund, s. 217, 233.
- 52 Optegn. til Nordiska Museet 1932 (medd. f. 1857).
- 53 *Berlingske Tidende*, 6/4 1930.
- 54 Optegn. 1943 til Nordiska Museet.
- 55 Ernvik [note 41].
- 56 Wigström, Eva, 1880, *Folkdiktning* 2, København, s. 163.
- 57 Svenska Ortsnamnsarkivet i Uppsala v. arkivarie R. Otterbjörk takkes for tilsendt materiale.
- 58 *Finlands svenska Folkdiktning* 7.2 *Växtlighetsri-ter*, 1925, Helsingfors, s. 50.
- 59 *Hembygden*, 1934, s. 80.
- 60 Rantasalo, A. V., 1937, *Der Viehstall im Volksa-berglauben der Finnen*, Helsingfors, s. 128, 130.
- 61 *Budkavlén*, 1931, s. 132f.; *Lönnrots Finsk-Svenska Leksikon* 2, 1875, s. 100, har verset: *virpoo, var-poo / turoreeksi, terveksi / neteliksi, velkapääksi*.
- 62 Suhonen, Pentti, 1936, *Suomalaiset kasvinni-met*, Helsingfors, s. 251, 333.
- 63 Jenssen-Tusch [note 15], s. 66, 212; Schübeler, F. C., 1891, *Tillæg til Viridarium norvegicum*, Kristiania, s. 33. Hallager, L., 1802, *Norsk Ord-samling*, København: Palm, Blomsterrangler på Træerne.
- 64 Meddelt af prof. Ove Arbo Høeg.
- 65 Hult, Ruth, 1937, *Østfoldminne*, Oslo, s. 98.
- 66 *Tromsø Museums Aarshefte* 46, 1923, no. 1, s. 59. Skriftlige forespørgsler på Stadnamnarkivet i Oslo blev ikke besvaret.
- 67 *Froðskaparrit* 2, 1953, s. 7–18.
- 68 Grigson, Geoffrey, 1955, *The Englishman's Flora*, London, s. 258.
- 69 Britten, J. & Holland, Rob., 1886, *A dictionary of English plant-names*, London, s. 366–68.
- 70 Brand [note 4], s. 121.
- 71 Reinsberg-Düringsfeld [note 2], s. 124.
- 72 Hole [note 34], s. 42.